

Na deze bespreking van de artiest, neemt het tweede deel het artefact in ogenschouw (4 'An icon of the duke of Burgundy', 5 'The iconography of the Liège statuette', 6 'The dissemination of the donor's image'). Het laatste hoofdstuk bevat werkelijk prachtige nieuwe, voor het eerst gepubliceerde detailkleurenfoto's van de reliekhouder. Overigens is het boek als geheel voortreffelijk geïllustreerd. In de samenvatting van dit deel schrijft Hugo van der Velden de in mijn ogen meest belangwekkende algemene historische conclusie van zijn studie: '[I]n contrast to the interpretation that has been upheld for centuries, according to which the gift was donated out of remorse, the statuette that was presented in Liège cathedral in 1471 bore witness to Charles's firm conviction of the legitimacy and righteousness of his actions.' (153) Uiteraard waren er ook schenkingen ten behoeve van de gezondheid van de hertog of het welslagen van zijn projecten, maar de som van Van der Veldens analyse geldt evengoed voor de *ex voto*'s die hij in andere plaatsen en steden schonk uit politieke overwegingen. Zo gezien blijken 's hertogs devotie, politieke praktijk en heersersideologie veel nauwer samen te hangen dan doorgaans wordt aangenomen. De bijbehorende Appendix II bevat alle bekende documenten die betrekking hebben op de Luikse sculptuur.

Het derde deel bestudeert het genre van de besproken *ex voto*'s wederom in drie hoofdstukken (7 'The structure of reciprocity', 8 'The significance of likeness', 9 'The meaning of matter'). Dit deel bespreekt vooral votief portretten maar het is minder geslaagd dan de eerste twee. Het bevat interessante informatie en ook wel boeiende analyses. Een goed voorbeeld is de gedachte van de 'opbruikbaarheid' van *ex voto*'s — bijvoorbeeld van kaarsen — en de uitwerking van deze thematiek aan de hand van vele voorbeelden. Deze lezer duizelt het verder van het overvloedige materiaal, de rijkdom van associaties, de classificaties van votiegaven etc., etc. Evenwel, de draad die leidt naar Gerard Loyet is te ragdun om als serieus voortouw of treklijn te dienen voor een dieper begrip van zijn werk. Het boek als geheel is echter van veel waarde, en het is onontbeerlijk voor een ieder die geïnteresseerd is in de devotie, politiek, kunst en cultuur en zelfs de letterkunde van de 'Bourgondische vijftiende eeuw' en de analyse hiervan.

Arjo Vanderjagt

NIEUWE GESCHIEDENIS

J. W. Veluwenkamp, *Archangel. Nederlandse ondernemers in Rusland 1550-1785* (Amsterdam: Balans, 2000, 271 blz., €22,46, ISBN 90 5018 530 4).

Archangel was het Europese antwoord op een Russisch probleem. Lange tijd was Rusland per schip niet te bereiken, omdat de Oostzeehavens door andere mogendheden werden beheerst. In een poging de lucratieve handel met Rusland desondanks op gang te brengen, zeilden in de zestiende eeuw West-Europeanen om de Noordkaap naar de Russische kusten. Het gebied waar zij aankwamen was zeer dun bevolkt en gedurende een groot deel van het jaar in de grip van een door merg en been snijdende kou. In die tijd was het over zee onbereikbaar. Maar in de zomer wordt het er aangenaam en dan arriveerden schepen vanuit West-Europa, vooral om er bont te kopen. In de zestiende eeuw waren de Engelsen de belangrijkste bevrachters in het gebied, dat overigens door hooguit enkele tientallen schepen per jaar werd bezocht. Maar er waren ook ingezetenen van de Lage Landen die zich erheen verplaatsten; een enkeling bleef er zelfs wonen.

Aanvankelijk meerden de schepen af dicht bij de kust in de monding van de Noordelijke

Dvinarivier, nabij het Nikolo-Korelskijklooster. Min of meer bij toeval werd in 1582 door de Hollandse schipper Claes Jansz van Hoorn ontdekt dat men veel verder de riviermonding kon opvaren dan steeds was aangenomen. Op de vlucht voor Deense oorlogsbodems, die in het gebied een tolheffing probeerden af te dwingen, meerde Jansz af bij het Aartsengel Michaelklooster. Deze nieuwe locatie bood een veel betere overslagmogelijkheid dan de oude landingsplaats en zo ontstond bij het klooster een handelsnederzetting, die al snel de naam Archangel kreeg. In de eerste helft van de zeventiende eeuw werden Hollandse kooplieden er heer en meester. Vooral vanaf de jaren-1640 werden zij sterk bevoordeeld door het gezag in Moskou, dat fundamentele bezwaren koesterde tegen de Engelse koningsmoordenaars en hen daarom de noodzakelijke vergunningen onthield.

De handel op Archangel was via een gecompliceerd stelsel van water- en landwegen verbonden met Moskou. Vrij wat Hollandse kooplieden vertrokken gedurende de winter vanuit het Noorden naar de Russische hoofdstad, waar ze ook een huis bezaten. Onvermijdelijk raakten zij betrokken bij de problemen die daar vooral in de eerste decennia van de zeventiende eeuw een noodlottig spoor trokken. Aanvankelijk waren de kooplieden uit de Lage Landen die met Rusland handel dreven vooral afkomstig uit Antwerpen en andere Zuid-Nederlandse steden. Maar na het Bestand werd het een zuiver-Nederlandse aangelegenheid en dat zou het de gehele zeventiende eeuw blijven.

Hoe winstgevend de handel in Rusland was, blijkt eigenlijk nergens uit dit boek, maar het moet toch de moeite waard geweest zijn, want voortdurend waren enkele tientallen Nederlanders er actief. Eén van hen, Hendrik Thesingh, wist zich op te werken van Jordaanbewoner tot eigenaar van een vorstelijk pand aan de Prinsengracht. Maar geregeld had men in Rusland met grote tegenslagen te kampen. Het handelshuis De Vogelaer, bij voorbeeld, zag in 1606 een groot aantal van zijn kostbaarheden door de tsaar geconfisqueerd worden. In 1611, toen Moskou werd geplunderd door de Polen, verloor het bedrijf wederom kapitale sommen en werd de familiewoning in brand gestoken. Het deel van de eigendommen dat in het Kremlin in veiligheid werd gebracht, werd in 1612 door de bevrijder van de hoofdstad in beslag genomen. In 1613 werd de dienaar van de firma in Rusland beroofd toen hij met een schip vol koopwaar onderweg ingevroren raakte. In Archangel, waar het bedrijf ook een vestiging had, werd in hetzelfde jaar de koopliedenbuurt geplunderd.

Omstreeks 1700 verloren de Nederlanders steeds meer terrein in Rusland. Dat had te maken met het feit dat Peter de Grote er eindelijk in was geslaagd om een Russische haven aan de Oostzee te verwerven. Archangel, waar de Hollanders heer en meester waren geweest, boette aan belang in. Tegelijkertijd werden Engelse kooplieden bevrijd van het juk van de bevoorrechte Muscovy Company. Toen in 1699 de Engelse handel op Rusland in feite werd vrijgegeven, dienden zich onmiddellijk verschillende Engelse handelshuizen aan. In Archangel behielden de Nederlanders nog lang een overheersende positie, maar de echte handel verschoof intussen naar elders.

Tegen dit boek kan men twee bezwaren inbrengen. In de eerste plaats heeft het een beetje de structuur van een catalogus: elke in Rusland actieve koopman van een zekere importantie krijgt zijn paragraafje. Ondanks het feit dat Veluwenkamp met verve schrijft en zo de verveling lang weet te verdrijven, gaat zich op den duur toch een zekere misnoedigheid meester maken van de lezer, wanneer die de zoveelste korte bedrijfsgeschiedenis krijgt voorgeschoteld. Misschien wordt de geestelijke uitputting ook in de hand gewerkt door het tweede tekort van dit boek. Waartoe, zo kan men zich afvragen, dienen wij dit allemaal te weten?

De hele handelsgeschiedenis van de Republiek heeft een fundamentele impuls gekregen door P. W. Kleins in 1967 gepubliceerde proefschrift over de Trippen. In dat massieve boek werd uiteengezet hoe verschillende generaties Trip hun commerciële belangen behartigden en

ontwikkelde. Volgens Klein was dat in de eerste plaats door middel van monopolievorming. Die monopolies waren niet zozeer gericht op het vergroten van de winstmarge, als op het veiligstellen van investeringen. Dat was nodig in een tijd waarin aan de internationale handel grote risico's kleefden. Veluwenkamp komt uit de 'school' van Klein, al promoveerde hij zelf op een boek waarin hij aantoonde dat de strategie van de Trippen lang niet overal werd toegepast. Sinds Klein lijkt alle handelsgeschiedenis in Nederland geschiedenis van de handelaren te zijn geworden en zo is het ook bij Veluwenkamp. Een belangrijke verworvenheid van die ondernemersgeschiedenis is dat aangetoond kon worden dat de meeste handelshuizen vooral een familieaangelegenheid waren. Familiebanden beperkten de risico's van bedrog en de handel was niet zozeer gericht op het verwerven van almaar grotere winsten, maar op de voortzetting van het bedrijf over de generaties heen. Veluwenkamp komt in dit boek in verscheidene hoofdstukken bij dit punt uit.

Maar een minstens even groot probleem voor de handel was de beperking van de risico's in de contacten met de tegenpartij, zoals Klein al goed begreep. Archangel biedt talrijke grafische voorbeelden van de tegenslagen die Nederlandse ondernemers in Rusland konden overkomen. Archangel was een grotendeels houten stad, die om de haverklap afbrandde. De politieke toestand in Rusland was, zeker in de eerste helft van de zeventiende eeuw, zeer instabiel. De politieke cultuur was er heel anders dan in de Republiek en buitenlandse handel was zeer afhankelijk van de stemming van de tsaar. Het land was onmetelijk groot en vooral de desolate noordkust bijgevolg kwetsbaar voor roofpraktijken. Wat waren de kosten van dergelijke risico's en hoe probeerden individuele handelaars zich daar tegen te wapenen? Volgens de moderne institutionele economie zouden instellingen, hetzij door de overheid in het leven geroepen, hetzij door de handel zelf opgericht, een rol hebben kunnen spelen in het verlagen van de transactiekosten. Misschien ook construeerden de Nederlandse kooplieden hun zakenrelaties zo dat zij bij voorbaat enigszins ingedekt waren tegen malversatie of contractbreuk. Maar hoe het ook zij, daarover had ik in dit voor het overige mooie boek graag meer willen lezen.

Maarten Prak

H. W. van Santen, *VOC-dienaar in India. Geleynssen de Jongh in het land van de Groot-Mogol* (Franeker: Van Wijnen, 2001, 191 blz., €17,01, ISBN 90 5194 210 9).

De hoofdpersoon in het boek van Van Santen is de VOC-dienaar Willebrord Geleynssen de Jongh (1594-1674) die het van Alkmaarse weesjongen wist te brengen tot extraordinaris raad van Indië. Dit boek bevat behalve een inleiding en een nawoord vijf hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk bevat biografische gegevens over Geleynssen de Jongh. In 1613 vertrok hij voor het eerst naar de Oost waar hij diende op fort Nassau op Banda. Hierna keerde hij kort terug naar Nederland om daarna in 1623 opnieuw naar de Oost te vertrekken. Reisdoel was Surat. Vanuit deze plaats reisde hij door naar het daaronder ressorterende Burhanpur. Hij bleef er kort want dit kantoor, opgezet als proef om specerijen te verhandelen, leverde de VOC onvoldoende op. Zijn volgende standplaats werd Bharuch waar hij zich als opperkoopman bezighield met de inkoop van katoenen stoffen. Geleynssen repatrieerde in 1632 om twee jaar later naar Batavia te vertrekken. Daar had hij een slechte verstandhouding met gouverneur-generaal Brouwer die hem naar Borneo zond. Maar de opvolger van Brouwer, Van Diemen, besloot om hem terug te laten keren naar India waar zijn expertise hard nodig was voor de aankoop van katoenen stoffen. Hij werd benoemd tot tweede man op de factorij van Surat en hoofd van het kantoor te Agra. In 1640 wilde hij voorgoed een punt zetten achter zijn VOC-carrière, maar een onbeantwoorde